

Oponentský posudek habilitační práce

Název práce: *Židia v literatúre stredoeuropského priestoru*

Autor práce: PhDr. Adriana Amir, Ph.D

Oponent: Prof. PhDr. Jiří Holý

Pracoviště opONENTA: Centrum pro studium holokaustu a židovské literatury, Ústav české literatury a komparatistiky, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Adriana Amir se soustavně zabývá tématem literárního zobrazení Židů zejména v ukrajinsky psané literatuře severovýchodního Slovenska (především regionu Šariš). Jde o území, které v minulosti patřilo různým státním útvarům a mísila se zde různá etnika (Slováci, Rusíni, Ukrajinci, Poláci, Židé, Maďaři, Češi, Němci) i různé kultury a náboženství. Výzkum tohoto tématu je proto velmi náročný a de facto průkopnický, protože jde o první systematické zachycení zmíněného tématu od 19. století po současnost. Kolegyně Amir navíc konfrontuje podoby tematizace Židů v ukrajinské a rusínské literatuře tohoto regionu s tím, jak byli zobrazováni Židé v oblasti Podkarpatska a Haliče u slovenského autora Jána Hrušovského a českého autora Ivana Olbrachta. Tím její práce získává možnost srovnávání v širším kontextu.

Habilitační práce je zaměřená literárněhistoricky. Vychází z konceptů historické paměti Aleidy Assmannové a využívá nástrojů literární imagologie, zkoumání kulturních stereotypů a orální historie. Autorka správně konstatuje, že měřítko literárního antisemitismu, jak se rozvinula po druhé světové válce, nelze beze změn aplikovat na literaturu 19. a počátku 20. století, kdy se autoři ocitli v jiné duchovní a kulturní situaci. Jde například o díla řeckokatolických duchovních Alexandra Duchoviče, Alexandra Pavloviče a Anatolije Kralického, jejichž obrazy Židů navazovaly na starší tradice a stereotypy (typy lakomce, komického Žida, který maušluje, krásné či naopak fyzicky odpudivé Židovky). K použité literatuře by se dala doplnit publikace *Antisemitismus. Vorurteile und Mythen* (eds. Julius Schoeps a Joachim Schlör), šestidílná příručka *Handbuch des Antisemitismus* (ed. Wolfgang Benz, 2008-2015, vydávalo Zentrum für Antisemitismusforschung), případně pro srovnání s českou literaturou 19. století nejnovější kniha Jindřicha Tomana *Bohemia's Jews and Their Nineteenth Century. Texts, Contexts, Reassessments*.

V řadě případových studií Adriana Amir analyzuje jednotlivá literární díla tematizující Židy a židovství s jejich biografickým a historickým podložím. Je zřejmé, že generace rusínských „buditelů“ v druhé polovině 19. století, vesměs řeckokatolických farářů, byla ovlivněna tradičním antijudaismem, ale i vlastní zkušeností. Objevují se příklady literárního antisemitismu (Ivan Syl'vaj), negativní stereotypy Židů jako lichváře, portréty Židů se zoomorfními atributy, ale také větší pochopení pro jejich úděl. Pochopení a pozitivnější obrazy Židů jsou zřetelnější po druhé světové válce, po zkušenosti perzekuce během Slovenské republiky a holokaustu. Příkladem je Michal Šmajda a jeho proměňující se obrazy Židů v románech *Paraziti*, *Lemkové* (označení jednoho z rusínských kmenů), v próze

Suché švestky a posléze v povídce *Kontraband*. Velká pozornost je věnována dílu Evy Kapišovské-Bissové, spisovatelce, redaktorce a výtvarnici, jež napsala sbírky povídek *Sto sedm moderních ůčesů*, *Apartmán s oknem na hlavní ulici* a drama *Ester*. Eva Bissová byla za normalizace vyloučená z komunistické strany i z uměleckých svazů; byla označena za „známou ukrajinskou šovinistku“ ve spojení s řeckokatolickou církví. Nebyl to bohužel, jak ukazuje práce kolegyně Amir, ojedinělý případ perzekuce rusínských a ukrajinských spisovatelů v bývalém Československu.

Kupříkladu Il'ku Bodnárovi se podařilo utéci před fašistickým režimem do Sovětského svazu, jako mnozí jiní byl však sovětskými orgány zatčen, odsouzen a deportován do lágru za polární kruh na Vorkutu. Zachránil ho nábor vojáků do československé jednotky Ludvíka Svobody. Ivan Hryc-Duda působil jako učitel v Zakarpatsku, byl prvním ředitelem Ukrajinského národního divadla v Prešově, ovšem na začátku 50. let byl obviněn z ukrajinského buržoazního nacionalismu, zatčen a vězněn. Jozef Šelepec a Vasil' Dacej byli perzekuováni kvůli nesouhlasu se sovětskou invazí v srpnu 1968.

Zajímavé jsou postřehy týkající se ekvivalentu pojmenování „Žid“ (s. 120 a 141). „Jevrej“ převzala ukrajinština z ruštiny, od poloviny 19. století se tento výraz v důsledku antisemitismu vnímal jako pejorativní. V současnosti se ukrajinština vrací k původnímu „Žid“, běžnému v západoslovanských jazycích i slovinštině.

Práce zaznamenává některé pozoruhodné intertextové souvislosti. Jde třeba o prózu Vasyl'a Grendži-Donského *Il'ko Lypej* o karpatském zbojníkovi, která odkazuje na Olbrachtova Nikolu Šuhaje. (Další možné srovnání se nabízí se souborem povídek F. C. Weiskopfa *Vzdálený hlas*.) Povídky Evy Bissové *Apartmán s oknem na hlavní ulici* a *Schillerstrasse č. 3*, které líčí lásku židovské dívky k německému vojákov, jsou srovnávány s proslulými prózami Jana Otčenáška (*Romeo, Julie a tma*) a Rudolfa Jašíka (*Námestie svätej Alžbety*). Má možná otázka kandidátce vychází z faktu, že ve všech případech jde o vztah rasově pronásledované ženy k „výše postavenému“ muži. (Stejně jako například v romantickém románu Waltera Scotta *Ivanhoe*.) Jde v těchto případech o genderový stereotyp, na které spisovatelé/spisovatelka záměrně navazují?

Jako další otázku a námět k diskusi kladu konstatování, že „počas vojny mnohí katolícki kňazi vydávali Židom krstné listy, čím ich zachránili pred smrťou.“ Kolegyně Amir zde odkazuje na studii Petera Borzy o vztahu řeckokatolické církve a Židů v době druhé světové války. Platí to jen pro oblast východního Slovenska, nebo pro celé Slovensko? Tisův režim byl založen na katolickém klerikalismu a z některých slovenských literárních děl (Tatarkova *Farská republika*) se zdá, že ve středním a západním Slovensku to byli spíše evangeličtí faráři, kteří (v nepřímé opozici proti režimu) byli ochotni Židům pomoci. V Protektorátu Čechy a Morava to byli spíše evangelíci, i když to samozřejmě vždy záleželo na okolnostech a individuální statečnosti jednotlivých aktérů.

Práci lze vytknout některé drobné překlupy a nepřesnosti. Např. na s. 66 čas místo část; na s. 73 se *Golet v údolí* označuje jako „židovská trilogie“ a vzápětí na s. 74 jako „triptych noviel“ (za novelu lze považovat jen závěrečnou prózu *O smutných očích Hany Karadžičové*). Na s. 79 Češi namísto Česi. Omylem je tvrzení, že Slovenský štát „pretrval

až do roku 1944“ (84) – slovenská vláda kapitulovala až 8. 5. 1945, i když fakticky to bylo už dříve, ne však 1944. Na s. 107: „české ministerstvo“ – má být československé. Na s. 123 je próza *Oko za oko, zub za zub* označena jako novela, na s. 124 jako povídka (v citovaném vydání 1971 má 13 stran). Také próza *O víře a rajské polévce* je označena jako novela, ale má ve vydání 1971 jen 5 stran. V Bibliografii by mělo být Assmann (ne Assman), Cizí i blízcí (ne Cizí a blízcí), Akropolis (ne Akropole), Eseje (ne Esence).

Tyto nepřesnosti jsou jen marginální. Podstatné je, že habilitační práce Adriany Amir splňuje jak metodologicky a teoreticky, tak věcným obsahem a stylovou úrovní kritéria kladená na habilitační práci. Proklamovaný cíl práce byl naplněn, práce přináší řadu nových poznatků v daném oboru. Proto ji doporučuji k obhajobě a v případě úspěšné obhajoby a habilitační přednášky doporučuji udělit kolegyni Amir vědecko-pedagogický titul „docent“.

29.12. 2025

Jiří Holý